

Зараховський Олександр Євгенович,
кандидат культурології, доцент

Козловський Євген Вікторович,
кандидат наук з державного управління, доцент

Нейленко Сергій Михайлович,
кандидат технічних наук, доцент, доцент

Міжнародний європейський університет, м. Київ, Україна, e-mail:
zarakhovskiy@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4263-7870

Міжнародний європейський університет, м. Київ, Україна, e-mail:
ek2002@bigmir.net, ORCID ID: 0000-0002-0878-6170

Національний університет біоресурсів і природокористування
України, м. Київ, Україна, e-mail: nsm110986@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7282-2682

АРХІТЕКТУРНА СПАДЩИНА МІСТА ЧЕРКАСИ ЯК РЕСУРС УРБОТУРИЗМУ

Мета роботи полягає в обґрунтуванні унікальності, туристичної атрактивності та переваг використання в урботуризмі історичного планування міста Черкаси та його пам'яток архітектури кінця XIX – початку XX століття. У цьому контексті аналізується сучасний стан збереженості та цілісності старовинної забудови міста, а також проблеми та перспективи її використання як туристичного ресурсу.

Методика дослідження передбачає огляд та аналіз літературних та архівних джерел; історичний метод використовується для дослідження виникнення та розвитку архітектурно-містобудівної спадщини міста; метод польових досліджень допомагає зібрати інформацію про сучасний стан збереженості архітектурних пам'яток та їхньої адаптації до екскурсійної діяльності; картографічний метод застосовується як засіб наочності при аналізі ступеню цілісності історико-архітектурного ядра міста.

Результати. Встановлено, що достатньо високий потенціал використання архітектурної спадщини Черкас в якості ресурсу міського туризму обумовлений унікальністю та туристичною атрактивністю як історичного планування міста, закладеного архітектором Вільямом Гесте, так і збережених пам'яток будівництва кін. XIX – поч. XX століття, зокрема тих, що належать авторству зодчого Владислава Городецького. Визначено, що головними проблемами використання розглянутої містобудівної спадщини в урботуризмі є високий ступінь фрагментарності збереженої старовинної забудови Черкас (що демонструється розробленою картою ареалу архітектурних пам'яток міста), відсутність належної пам'яткоохоронної роботи, що призводить до руйнування історичних споруд, або втрати їхнього автентичного вигляду, а також неконтрольована забудова історичного центру міста сучасною архітектурою. Обґрунтовано, що дієвими інструментами підвищення туристичної атрактивності архітектурних пам'яток міста є створення інформаційного простору для їхнього залучення до екскурсійної діяльності, а також раціональне використання світлодизайну та стріт-арту. Наголошено, що вирішення виявлених проблем охорони та збереження архітектурної спадщини міста, разом з додатковими заходами по її адаптації до сучасних туристичних потреб, сприятимуть перетворенню Черкас на центр урботуризму та альтернативну дестинацію, що допоможе розвантажити овертуристичні міста України.

Наукова новизна полягає у комплексному дослідженні архітектурно-містобудівної спадщини Черкас як латентного ресурсу урботуризму. Пропонується розроблена детальна карта ареалу пам'яток архітектури міста, яка демонструє специфіку їхньої просторової розосередженості та є корисною для організації екскурсійних маршрутів.

Практична значимість. Результати дослідження розширюють знання про використання історичної забудови міста у туризмі та дають змогу переосмислити її роль у сучасних соціокультурних процесах. Вони можуть бути використані в освітньому процесі, а також при розробці програм розвитку туризму Черкаської області.

Ключові слова: урботуризм, культурна спадщина, архітектура, Черкаси, міський туризм.

Zarakhovskiy Oleksandr,
PhD in Cultural Studies, Associate Professor

Kozlovskiy Yevhen,
PhD in Public Administration, Associate Professor

Neilenko Sergii,
PhD in Technical Sciences, Associate Professor

International European University, Kyiv, Ukraine, e-mail: zarakhovskiy@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0003-4263-7870

International European University, Kyiv, Ukraine, e-mail: ek2002@bigmir.net,
ORCID ID: 0000-0002-0878-6170

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv,
Ukraine, e-mail: nsm110986@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-7282-2682

ARCHITECTURAL HERITAGE OF CHERKASY AS A RESOURCE OF URBAN TOURISM

The purpose of the article is to justify the uniqueness, tourist attractiveness, and advantages of using the historical planning of Cherkasy and its architectural monuments (dated to the late 19th – early 20th century) in urban tourism. In this context, the current state of preservation and integrity of the city's historical architecture is analyzed, along with the challenges and prospects of its using as a tourist resource.

Methods of the research includes a review and analysis of literary and archival sources; the historical method is used to study the genesis and development of the city's architectural and urban heritage; the field research helps gather information about the current state of preservation of architectural monuments and their adaptation for

excursion activities; the cartographic method is applied as a visual tool to analyze the degree of integrity of the city's historical center.

Results. It has been found that the relatively high potential of utilizing Cherkasy's architectural heritage as a resource of urban tourism is determined by the uniqueness and tourist attractiveness of the historical city plan, designed by architect William Heste, and the preserved architectural monuments (dated to the late 19th – early 20th century), particularly those attributed to architect Wladyslaw Horodecki. It has been determined that the main challenges of using this architectural heritage in urban tourism include the high degree of its fragmentation (as demonstrated by the created map of the city's architectural heritage area), the lack of proper heritage protection efforts leading to the destruction of historical buildings or to the loss of their authentic appearance, and the uncontrolled construction of modern architecture in the city's historic center. It has been substantiated that effective tools for enhancing the tourist appeal of the city's architectural monuments include creating an information space to integrate them into excursion activities, as well as the rational use of architectural lighting design and street art. It is emphasized that solving the identified issues of protection and preservation, along with additional measures to adapt the city's architectural monuments to modern tourist needs, will contribute to transform Cherkasy into a center of urban tourism and an alternative destination, which will help to alleviate the burden on ukrainian over-touristed cities.

The scientific novelty lies in the comprehensive study of Cherkasy's architectural and urban heritage as a latent resource of urban tourism. A detailed map of the city's architectural landmarks has been developed, which is illustrating the specifics of their spatial dispersion and serving as a useful tool for organizing excursion routes.

Practical significance. The research results expand knowledge about using of the city's historical buildings in tourism and allow for a reconsideration of their role in contemporary socio-cultural processes. They can be used in the educational process as well as in the creating of programs for tourism development in the Cherkasy region.

Keywords: urban tourism, cultural heritage, architecture, Cherkasy.

Постановка проблеми. Нині одним з найбільш динамічних і перспективних спеціалізованих видів туризму у світі є міський туризм (урботуризм), що в загальних рисах визначається як короточасні подорожі до міських (урбанізованих) територій з різною метою – рекреаційною, або діловою. У сучасних реаліях урботуризм постає як складний феномен, що виник на перетині взаємозв'язку соціальних, економічних, культурних, урбаністичних та інших аспектів розвитку міста як єдиної екосистеми, з туризмом як окремим складним феноменом.

При всій багатогранності поняття «урботуризм», враховуючи нинішні тенденції та опираючись на праці зарубіжних науковців, зокрема С. Медліка (2003, с. 176), Ш. А. Хакіма та Ю. Х. Хана (2018), стає очевидним, що важливою складовою, яка забезпечує існування та розвиток цього явища, є архітектурна спадщина міста.

Ще одним сучасним явищем, з яким тісно пов'язаний урботуризм, є надлишковий туризм (англ. *overtourism*). В контексті урботуризму поняття «overtourism» означає перевантаженість міської території (особливо її історичної частини) туристичними потоками. Це явище зумовлює низку негативних тенденцій, включно з руйнуванням витворів архітектурного мистецтва, екологічними, медичними проблемами, а також зниженням рівня якості як життя місцевого населення, так і відпочинку туристів (World Tourism Organization, 2018). Дослідження вітчизняних науковців підтверджують актуальність проблеми надлишкового туризму і для ряду українських міст (Божко, 2020; Смирнов, 2019).

У реаліях перевантаження туристичними потоками низки історичних міст України (Львова, Одеси, Києва та інших) постає необхідність у дослідженні та популяризації латентних архітектурно-туристичних можливостей інших урбанізованих територій нашої держави. У цьому контексті цікавим є приклад міста Черкаси, яке, на наш погляд, є недооціненим з точки зору урботуризму. Актуальність дослідження туристичного потенціалу цього українського міста підсилена, з одного боку, збільшенням частки переселенців у структурі його населення внаслідок повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році, що спричинило необхідність вирішення ряду урбанізаційних проблем та подальший розвиток обласного центру, з іншого боку – наявністю унікальної архітектурно-містобудівної спадщини Черкас, яка недостатньо використовується як ресурс міського туризму.

Аналіз досліджень і публікацій. Феномен архітектурної спадщини міста Черкаси є предметом дослідження вітчизняних краєзнавців, істориків та архітекторів. До ґрунтовних наукових праць, присвячених історії старовинних архітектурних пам'яток міста, можна віднести роботи Кривенка С. І., Соси П. П., Страшевича В. Б. (1997) та інших авторів.

У працях Денисенка Ю. М. та Денисенка К. В. висвітлено особливості формування та розвитку архітектурного середовища Черкас, позитивні та негативні тенденції, які супроводжували цей процес (Денисенко та Денисенко, 2010; Денисенко та Денисенко, 2008).

Корисними у контексті нашого дослідження є праці першого автора, які системно розглядають періодизацію формування архітектури центральної частини міста (Денисенко, 2011), а також пропонують вирішення ряду урбаністичних проблем, притаманних Черкасам, результатом чого має стати створення простору, комфортного для перебування місцевих жителів і туристів та сприятливого для ознайомлення з місцевою архітектурою (Денисенко, 2010; Денисенко та Денисенко, 2010).

Серед останніх наукових досліджень цікавою є праця Бугері М. О., в якій найдавніша складова черкаської архітектури (забудова кін. XIX – поч. XX ст.) розглядається як своєрідний культурологічний текст, що символічно розкриває особливості соціального, економічного та культурного розвитку міста на межі століть та є носієм його історичної неповторності та автентичності (Бугеря, 2021).

Аналіз наявних досліджень, присвячених, здебільшого, історії розвитку та просторово-планувальним особливостям архітектурної спадщини міста Черкаси, дає підстави стверджувати, що питання її використання як туристичного ресурсу залишається поза увагою науковців.

Формулювання цілей статті. Задля дослідження Черкас як потенційного центру урботуризму та альтернативної дестинації (на противагу овертуристичним містам) внутрішнього і, в майбутньому, міжнародного туризму, слід: по-перше, обґрунтувати доцільність використання архітектурної спадщини міста як туристсько-екскурсійного ресурсу, а саме - виявити її унікальність та туристичну атрактивність; по-друге, проаналізувати сучасний стан збереженості цієї спадщини та її використання як туристичного ресурсу.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне вторгнення Росії, окупація агресором приморських рекреаційних зон України та відсутність можливостей закордонних подорожей для великої частини її населення зумовили збільшення внутрішніх туристичних потоків до українських дестинацій, які ще до війни були перевантажені туристами. Розвантаження таких овертуристичних центрів шляхом пошуку і популяризації альтернативних напрямків подорожей є одним з дієвих інструментів сталого розвитку туризму та, загалом, більш збалансованого використання туристичних ресурсів як окремого регіону так і країни в цілому.

Нині, такою альтернативою може стати місто Черкаси, що розташоване у відносно спокійному регіоні країни та стало прихистком для багатьох внутрішньо переміщених осіб. Збільшення частки представників різних регіонів України зумовило стрімкий культурний обмін та розвиток міста, що, в свою чергу, відкриває перспективи його перетворення у центр урботуризму.

Особливості історичного планування міста Черкаси. В першу чергу, до унікальності архітектурно-містобудівної спадщини Черкас можна віднести його генеральний план забудови, що й нині вважається зразком містобудівного мистецтва. Цей план був розроблений архітектором Вільямом Гесте і офіційно затверджений у 1826 році. Він наслідував традиції архітектурного планування античних полісів за прямокутно-сітчастою системою, коли мережа взаємно перпендикулярних вулиць ділить міський простір на рівнозначні квартали. Такий тип плану міста також називають гіпподамовою системою, яка й нині вважається «класичною». Наприклад, більшість сучасних міст США спроектовані й забудовані за цим сітковим планом через його простоту, практичність та гармонійний порядок.

Гіпподамова система не є чимось унікальним для українських міст – у першій половині XIX століття вони перепланувались у дусі архітектури класицизму. Прямокутно-сітчасте планування притаманне історичним центрам Херсона, Миколаєва та Одеси, історичній частині київського Подолу (Порівняння мереж вулиць..., 2018). Проте, унікальність міста Черкаси полягає в тому, що його класичний планувальний «каркас», закладений В. Гесте, не тільки практично в незмінному вигляді зберігся до наших днів, а й був послідовно й методично розвинутий працею наступних поколінь архітекторів, а традиції його забудови мали характер спадкового зв'язку і бережного відношення до «оригіналу». Як результат – гіпподамовою планувальною системою нині охоплена територія всього сучасного міста. Такий урбаністичний розвиток населених пунктів подібного масштабу є досить рідкісним явищем у вітчизняному містобудуванні (Денисенко та Денисенко, 2008, с. 105).

В контексті дослідження планування Черкас цікавою є праця Джефа Боїнга (2019), у якій вчений проаналізував просторову організацію 100 міст по всьому світу та емпіричним шляхом виміряв ступінь впорядкованості та ентропії (хаосу) їхньої вуличної мережі. Дослідження показало, що міста США та Канади демонструють більший ступінь впорядкованості вуличної мережі (а, відповідно, і менший ступінь ентропії) саме завдяки гіпподамовій планувальній системі (Боїнг, 2019, с. 17). Цей аналіз та отримані в його результаті показники є досить важливими для

розуміння сучасних тенденцій та майбутніх перспектив урбаністичного розвитку, так як просторова логіка вуличної мережі (впорядкованої, або хаотичної) організовує та обмежує транспортну динаміку міста, впливає на психоемоційний стан місцевих жителів та туристів, детермінує розвиток міського туризму, тощо. Особливо це актуально в контексті управління туристопотоками та боротьби з овертуризмом.

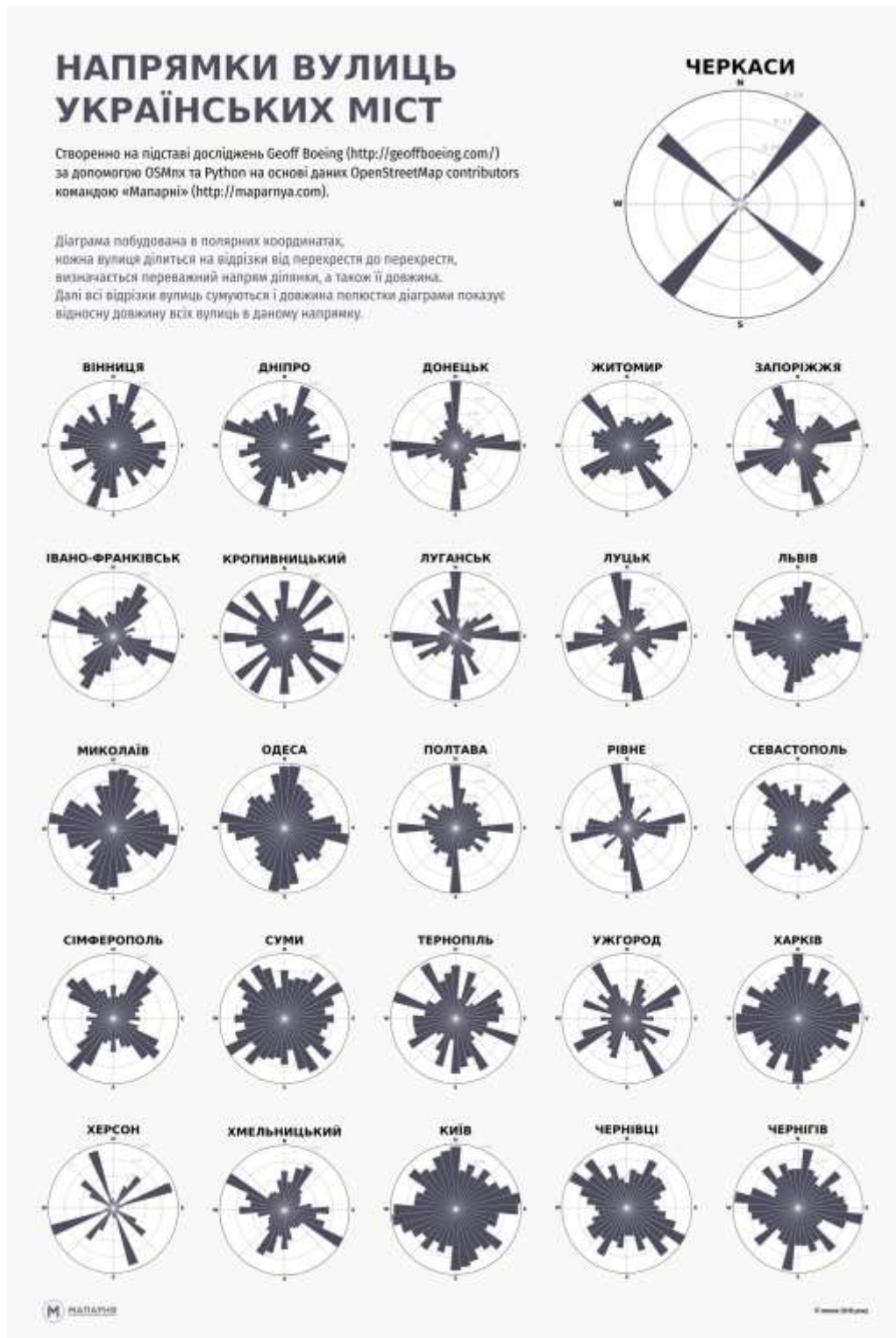

Рис. 1. Порівняння конфігурації вуличної мережі міста Черкаси з мережами вулиць інших обласних центрів України. Матеріал джерела: (Порівняння мереж вулиць..., 2018).

Також, американський науковець розробив метод візуалізації ступеню ентропії та впорядкованості просторової організації урбанізованого середовища через наочну демонстрацію

особливостей конфігурації вуличної мережі будь-якого міста. Суть метода полягає в поділі кожної вулиці міста на відрізки від перехрестя до перехрестя, при цьому визначається довжина відрізка та його переважний напрямок (наприклад – з півночі на південь, або з заходу на схід). Після цього довжини всіх відрізків одного напрямку сумуються і відображаються у вигляді гістограми, побудованої у полярній системі координат. Довжина кожного окремого пелюстка гістограми відображає сукупну довжину всіх відрізків вулиць в даному напрямку (Боїнг, 2019, с. 4-6, 12).

Методом Джефа Боїнга скористалися українські картографи Гонца Ф., Нек П. та Кубов О. Вони адаптували його інструменти для аналізу вітчизняних міст та створили гістограми напрямків вулиць обласних центрів України (Порівняння мереж вулиць..., 2018). Результати їхнього дослідження, що відображені на рисунку 1, виявилися доволі цікавими.

З гістограм (рис. 1.) видно, що найбільш впорядкованим серед українських обласних центрів з точки зору планувальної структури та вуличної мережі є місто Черкаси. Його гістограма складається з чотирьох, найбільш виражених «пелюсток» та має вигляд простого «хреста» з мінімальними відгалуженнями. Це пов'язано з вищезрозглянутим прямокутно-сітчастим плануванням міста, більшість вулиць якого мають напрямок з північного сходу на південний захід, та з північного заходу на південний схід, що безпосередньо відображають промені гістограми (Порівняння мереж вулиць..., 2018). Така просторова організація міста з її низьким ступенем ентропії робить Черкаси подібним до мегаполісів США (Боїнг, 2019, с. 13).

Проаналізована особливість історичного планування Черкас робить його перспективним для розвитку урботуризму з двох аспектів. Перший аспект полягає в унікальності та збереженості архітектурно-містобудівної спадщини, яка недостатньо популяризується як історико-культурний туристичних ресурс. Гіпподамова система планування Черкас може стати однією з головних туристичних візитівок міста, на кшталт класичної композиції Круглої площі у Полтаві, чи середньовічного планування площі Ринок у Львові. Другий аспект полягає у потужних перспективах розвитку урботуризму завдяки такому просторовому плануванню, що вирішує безліч транспортних проблем, притаманних іншим містам України, сприяє комфортному перебуванню великої кількості туристів та легкості їхнього орієнтування у міському просторі, створює умови для перетворення міста в альтернативну дестинацію, що «розвантажить» овертуристичні центри країни, шляхом актуалізації архітектурної складової Черкас, розвитку подієвого туристичного ресурсу та активного залучення в туристичні процеси природно-рекреаційних ресурсів території.

Пам'ятки архітектури кін. XIX – поч. XX століття. Стрімкий економічний розвиток Черкас у 2 пол. XIX ст. був обумовлений багатьма факторами, серед яких важливими є прокладання залізниці через місто та поява нових промислових підприємств. Це, в свою чергу, призвело до початку активного будівництва з кінця XIX століття споруд з довговічного матеріалу, які й сформували історико-архітектурний кістяк міста (Денисенко, 2011, с. 98, 99). Відповідно, будівлі кінця XIX – початку XX століття є найдавнішими та найціннішими, з історичної точки зору, архітектурними пам'ятками Черкас. Історичне ядро міста, утворене цими пам'ятками, суттєво постраждало під час Другої світової війни, а також у процесі реконструкції центральної частини радянськими архітекторами. Через руйнацію великої кількості старовинних об'єктів містобудування, історична забудова міста втратила свою архітектурну цілісність та нині збережена лише фрагментарно. Наслідком цього стало зниження туристичної атрактивності архітектурної складової Черкас та зменшення можливостей її подальшого використання у екскурсійній діяльності.

Великої шкоди історичній забудові міста завдала докорінна реконструкція його центральної площі у 50-х та 60-х роках минулого століття – під час формування адміністративного майдану молодого обласного центру був знесений комплекс цегляних торгових рядів разом з архітектурною домікантою площі – Свято-Миколаївським собором (Денисенко та Денисенко, 2010, с. 184). Результатом нищення архітектурного спадку Соборної площі стала втрата історично сформованого сакрального та торговельно-економічного центру Черкас, його заміна типовою радянською забудовою. Процес руйнування цієї важливої складової історичного ядра міста зафіксований у архівних фотоматеріалах (Знесення торгових рядів..., 1959).

Від автентичної забудови Соборної площі залишився лише один торговий павільйон – «Рибний ряд», про який йтиметься далі. Нині цей архітектурний об'єкт знаходиться у занедбаному стані й досі не має юридичного статусу пам'ятки. Малочисельність збережених старовинних споруд міста, які знаходяться під загрозою тотального знищення, породжує найголовнішу проблему їхнього використання в якості туристичного ресурсу, а саме – пам'яткоохоронну.

Згідно з нашим аналізом загальнодоступного електронного пам'яткоохоронного списку, у місті Черкаси нараховується 72 пам'ятки архітектури місцевого значення (Список пам'яток..., 2025). Даний список не є досконалим і потребує доопрацювання. До прикладу, у реєстрі відсутній вищезазначений павільйон «Рибний ряд» – будівля початку ХХ століття. Також, будинок Майбороди – пам'ятка, розташована на бульварі Шевченка, 287, на нашу думку, мав би заноситися у список не як одиничний об'єкт, а як комплекс пам'яток, так як крім самого будинку грабаря також збереглися господарські будівлі. За деякими адресами у списку пам'ятки відсутні взагалі, тощо. Незважаючи на ці недоліки, даний список може слугувати базою для формування більш повного та досконалого реєстру пам'яток.

Виявлення нових архітектурних пам'яток, доповнення ними списку, а також охорона вже наявних історичних будівель – необхідна передумова використання архітектурної спадщини міста у туристсько-екскурсійній діяльності. Відсутність належної пам'яткоохоронної роботи, руйнування старовинних споруд, або їхня реконструкція, що супроводжується знищенням автентичного екстер'єру, неконтрольована забудова історичних ареалів міста сучасною архітектурою – нинішні тенденції, притаманні Черкасам, що загрожують його перетворенням у «безлике» місто.

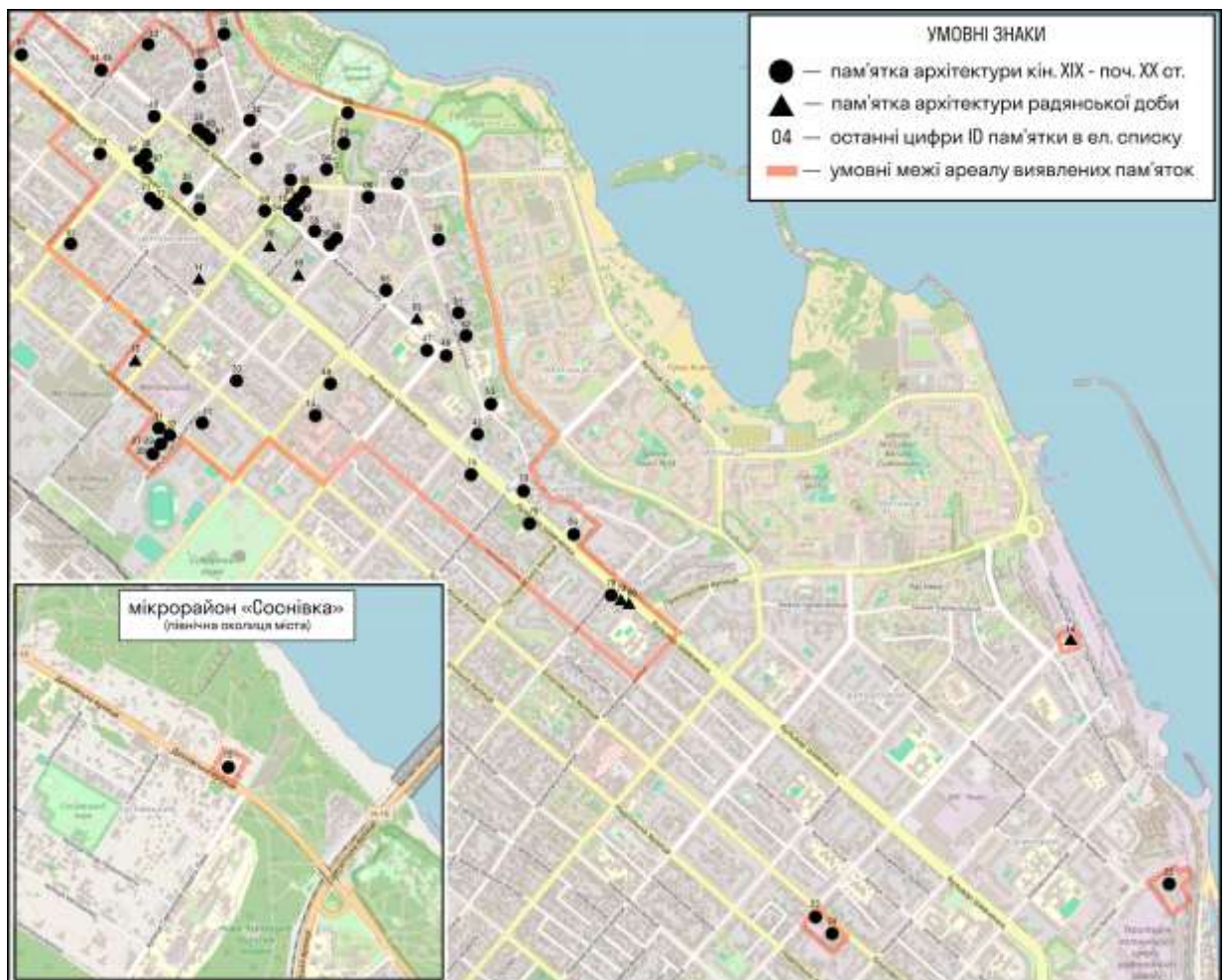

Рис. 2. Картосхема ареалу пам'яток архітектури у місті Черкаси

Джерело: розробка автора

Важливість збереження та популяризації через туризм черкаських пам'яток архітектури кін. ХІХ – поч. ХХ століття важко переоцінити. Погоджуємося з думкою дослідниці Бугері М. О., що даний пласт архітектури міста є носієм своєрідного візуального тексту, в якому закодована історико-культурна самобутність Черкас (Бугеря, 2021). Втрата цього тексту означатиме розрив спадковості поколінь та викривлене розуміння процесів, що розгорталися в урбаністичній культурі міста та породжували його феномен. Автор, на прикладі оздоблення фасаду будинку Куперштейна (Замковий узвіз, 1), через аналіз його елементів (рельєфні зображення грифонів, рослинно-

геометричне декорування тощо), розкриває самотність та особливості культурного та соціально-економічного розвитку міста на межі століть (Бугеря, 2021, с. 84). Такі культурологічні «тексти» фасадів старовинних будинків Черкас є безцінним матеріалом для пізнання його архітектурної автентичності в процесі екскурсійної діяльності.

За даними електронного списку пам'яток міста Черкаси (Список пам'яток..., 2025), нами була розроблена карта, що дає просторове уявлення про ступінь цілісності історико-архітектурного ядра міста та відображає специфіку розосередженості пам'яток по його території (рисунки 1, 2).

Також карта є корисною для більш ґрунтовного підходу до організації пішохідних екскурсій містом, так як на практиці велика кількість черкаських архітектурних пам'яток випадає з поля зору туристів. Згідно з електронним реєстром (Список пам'яток..., 2025), із загальної кількості пам'яток архітектури міста (72) нараховується лише 8 будівель радянського періоду, тобто 11%. З одного боку, це свідчить про відсутність у місті потужної складової цінної, у мистецькому плані, радянської архітектури, а з іншого – про важливість дослідження і використання у туризмі саме пам'яток кін. XIX – поч. XX століття, так як вони складають основний історико-архітектурний фонд Черкас.

З карти (рисунки 1, 2) видно, що найбільша концентрація збережених старовинних архітектурних об'єктів міста зосереджена в умовній ділянці, обмеженій периметром вулиць Небесної Сотні – Верхня Горова – Байди Вишневецького – Замковий узвіз – Князя Ольгерда – Остріжний узвіз – Кавказька – Михайла Грушевського – бульвар Шевченка. Дана ділянка може вважатися екскурсійним історико-культурним центром міста, вузлом перетину вулиць, які охоплюють найбільшу кількість пам'яток архітектури кін. XIX – поч. XX століття: бул. Шевченка – 12, вул. Хрещатик – 8, вул. Байди Вишневецького – 7, вул. М. Грушевського – 5, вул. Верхня Горова – 4, вул. О. Дашковича – 4. Карта демонструє наскільки сильно постраждало історико-архітектурне ядро міста від руйнувань та перебудов, а також наскільки важливим є виявлення нових пам'яток зазначеного історичного періоду та збереження вже існуючих, так як згідно з реєстром, їхня загальна кількість нині становить лише 64 об'єкти.

Також, гострою є проблема збереження історичного середовища пам'яток архітектури. Високий ступінь фрагментарності історичної забудови призвів до заповнення її «пробілів» новими будівлями. Таке неконтрольоване зведення сучасної забудови у історичному центрі міста розриває його єдиний природно-ландшафтний та історико-архітектурний простір. До прикладу, на час написання цієї статті, між історичними будівлями за адресами Замковий узвіз 1 та 9 планується зведення 4-поверхового житлового будинку у сучасних архітектурних формах, що на нашу думку, протирічить принципам шостого пункту Венеціанської хартії, а саме – недопустимості знищення історичного оточення пам'яток шляхом будівництва нової споруди, яка порушує об'ємно-кольорове співвідношення між цими об'єктами (Міжнародна хартія з охорони..., 1964). Також вважаємо, що більш доцільним є закладення громадської рекреаційної зони на цій ділянці – скверу, який би гармоніював з навколишнім природним ландшафтом мальовничих дніпровських схилів.

Сучасний стан адаптації історичної забудови міста до туристсько-екскурсійної діяльності можна розглянути на прикладі вулиці Хрещатик, яка є подібною до туристичних вуличок таких міст як Суми (вулиця Соборна), Кропивницький (вулиця Театральна) та інших. Проте, на відміну від вищеперахованих вулиць, з комплексу пам'яток черкаського Хрещатика до наших днів дійшло лише кілька яскравих зразків старовинної архітектури: будинок грабаря Щербини, будівля колишньої Єврейської гімназії, будинок колишнього Громадського банку, готель Скорини («Слов'янський») та будинок братів Цибульських. Біля усіх вищезгаданих архітектурних пам'яток (окрім готелю «Слов'янський») встановлені стенди з їхніми мініатюрними копіями та історичною довідкою, що є дієвим інструментом залучення цих об'єктів до туристсько-екскурсійної діяльності. В першу чергу, моделі привертають увагу туристів до збереженої історичної забудови міста, даючи можливість повного зорового охоплення екстер'єру споруди, також такий прийом є важливим з точки зору інклюзивного туризму – мініатюрні копії дозволяють людям з особливими потребами сприймати архітектурні форми пам'яток на дотик. Такий інструмент підвищення туристичної атрактивності старовинної архітектури міста доцільно використовувати і на інших історичних вулицях Черкас – Байди Вишневецького, бульварі Шевченка, тощо.

З іншого боку, забезпечення системи мобільної інформаційної навігації, зокрема – позначення QR-кодами місць розташування зруйнованих архітектурних пам'яток для можливості ознайомлення з ними за допомогою технології доповненої реальності (augmented reality), змогло б

частково компенсувати втрачену архітектурну спадщину історичних вулиць міста. Створення міського інформаційного простору для розвитку архітектурного туризму також має передбачати розробку маршрутів самостійних екскурсій історичним центром з використанням аудіогідів.

З точки зору психо-емоційного впливу на спостерігача (екскурсанта чи туриста) нічного освітлення архітектурних об'єктів міста, цікавою є праця, в якій досліджено особливості світлодизайну Черкас. У ній автори зазначають, що неправильно спланований світлодизайн міста призвів до витіснення з «першої хвилі освітлення» архітектурних пам'яток та культових споруд, несправедливого перенесення акценту на сучасні офісні та банківські будівлі (Гонтар та Лупан, 2017, с. 72). Правильна організація нічного освітлення у історичному міському середовищі з використанням переважно теплого світла є важливою умовою створення особливої атмосфери для проведення нічних екскурсій та підвищення туристичної атрактивності пам'яток архітектури у вечірній час.

У контексті розвитку урботуризму у Черкасах, на окреме дослідження також заслуговує місцевий прояв стріт-арту – явища, що безпосередньо пов'язане з архітектурним середовищем міста. У розглянутих працях вітчизняних науковців можна прослідкувати шлях розвитку цієї складової урбаністичної культури міста Черкаси від хуліганства (Денисенко та Денисенко, 2010, с. 185) до професійного образотворчого мистецтва (Романенко, Вискварка та Галицька, 2013). З аналізу останньої праці стає зрозумілим, що закономірною та позитивною тенденцією є поява у Черкасах композиційно правильних та цінних, в мистецькому плані, вуличних малюнків. Прикладами таких витворів стріт-арту є розпис паркану «Черкаське метро» біля Замкового узвозу (Романенко, Вискварка та Галицька, 2013, с. 59) та мурал із зображенням Андрія Кузьменка («Кузьмі Скрябіну») на стіні будинку за адресою вулиця Байди Вишневецького, 60. На наш погляд, професійний підхід до стріт-арту та його контрольований розвиток можуть не лише певним чином компенсувати фрагментарність збереженої архітектурної спадщини Черкас, а й органічно доповнити її, створивши неповторний архітектурно-ландшафтно-мистецький простір історичної частини міста.

Архітектурна спадщина В. Городецького у Черкасах. Стильові особливості розглянутих вище пам'яток, а також події, пов'язані з ними, пробуджують у туристів інтерес як до історичного періоду розвитку міста, так і до особистостей, що створювали його архітектурний образ. У цьому контексті вже давно популярною темою досліджень є постать архітектора Владислава Городецького та його творчий спадок. Ім'я видатного зодчого, здебільшого, пов'язують з Києвом, де його авторству належать такі архітектурні шедеври як Прибутковий будинок («Будинок із химерами»), Будинок Національного художнього музею України та неоготичний римокатолицький костел Святого Миколая. Менш дослідженим та популяризованим залишається архітектурне надбання митця у місті Черкаси.

Важливість подальших наукових розвідок по даній тематиці пояснюється, з одного боку, дискусійними питаннями щодо належності низки споруд міста авторству В. Городецького, з іншого боку – перспективам їхнього збереження та використання як туристичного ресурсу. Містобудівна спадщина відомого зодчого є важливим пластом архітектури міста кін. XIX – поч. XX ст., що, безсумнівно, представляє інтерес для внутрішнього та міжнародного туризму і може служити основою для розробок тематичних архітектурних екскурсій історичним центром Черкас.

Документально підтвердженим головним надбанням В. Городецького у Черкасах є будинок Жіночої урядової гімназії, розташований на вулиці Смілянській, 33. Будівля зведена у 1905 році у стилі «модерн», має незвичне оригінальне планування, вдале поєднання декоративних складових – фасад прикрашений елементами класичного стилю. Нетипова модернова споруда (з нетрадиційним плануванням, без криволінійних форм та рослинно-геометричної орнаменталії) в свій час виглядала досить прогресивно і сміливо як для провінційного міста. У радянський період будинок гімназії зазнав змін у декорі - класичні метопа на ризаліті споруди були «прикрашені» піонерською символікою (Малаков, 2013, с. 258, 263).

У роки Другої світової війни Черкаси могли втратити свою архітектурну «перлину». В грудні 1943 року, під час визволення міста, будинок гімназії утримувався німецькими загарбниками як опорний пункт. Будівлю могла спіткати доля більшості старовинних споруд Черкас, проте, пам'ятці вдалося зберегтись до наших днів (Малаков, 2013, с. 259, 262).

Будівля Чоловічої гімназії, ще один черкаський витвір В. Городецького, збудована у 1891 році. Пам'ятка розташована на вулиці Байди-Вишневецького, 6 (нині це Черкаське музичне училище ім. С.С. Гулака-Артемівського). Проект споруди передбачав зведення двоповерхового будинку, що мав фасад на 11 віконних осей, центральний ризаліт та цегляний декор. Гімназія була

збільшена добудовою третього поверху у 1933 році. При цьому був дотриманий первісний архітектурний вигляд пам'ятки (декор з цегли, рустування). В 1986 році біля будівлі гімназії був зведений новий корпус у сучасному архітектурному стилі (Малаков, 2013, с. 254-255).

Порівняно з попередньою пам'яткою, будівля Чоловічої гімназії має більш буденний фасад та скромний декор, проте вона має більш вдале, з туристичної точки зору, місце розташування. Край високого та мальовничого правого берега Дніпра забезпечує зорове сприйняття пам'ятки з далекої відстані та підвищує її туристичну атрактивність.

Не зважаючи на те, що будівлі колишнього Комерційного банку та «Єврейської гімназії» нині також популяризуються як архітектурний спадок В. Городецького, серед науковців немає єдиної узгодженої думки щодо їхньої належності авторству відомого зодчого. Проте, дискусія щодо такої можливості привертає увагу суспільства до цих пам'яток, робить їх цікавими для туристів. Як вже зазначалося вище, встановлені мініатюрні моделі цих будівель суттєво підвищують їхню інформативність та туристичну атрактивність.

Будинок колишнього Громадського або Комерційного банку зведений у 1914 році та розташований на вулиці Хрещатик, 251. Пам'ятка модерну виділяється з-поміж навколишньої забудови оригінальною кутовою частиною, яка демонструє дугоподібний карниз та параболоїдну баню. Також цікавими є керамічні вставки будівлі та оригінальне огороження балконів (Малаков, 2013, с. 265).

Екскурсійна цінність пам'ятки також підсилена біографо-соціальним туристичним ресурсом, а саме – її зв'язком з українським поетом Василем Симоненко. У будівлі колишнього банку в радянські часи він працював журналістом у редакції газети «Черкаська правда».

Двоповерхова будівля «єврейської гімназії» на вулиці Хрещатик, 214 також виділяється своїми архітектурними особливостями. Її фасад має 12 віконних осей та цегляний декор; парадні двері споруди мають цікаві різьблені стулки та оригінальне заповнення фрамуги, що імітує народне лозоплетіння (Малаков, 2013, с. 266). Нині у будинку колишньої громадської талмуд-тори розміщується дитяча художня школа ім. Д. Нарбута.

За однією з гіпотез (Малаков, 2013), у Черкасах В. Городецький також спроектував та побудував криті торгові ряди на Базарній площі міста. Одноповерхові цегляні павільйони оточували центральну площу, але під час її масштабної реконструкції були повністю знищені. Лише один павільйон, розташований у дворіку на вулиці Хрещатик, 190, частково зберігся до наших днів. Особливо цінним є збережений декор торцевої стіни будівлі, виконаний в стилі еклектики з елементами модерну та надписом (мовою оригіналу): «Рыбный рядъ. 1909» (Малаков, 2013, с. 263-264).

Торговий павільйон «Рибний ряд» нині є єдиним вцілілим «реліктом» старовинної архітектури Соборної площі, що опинився в оточенні «типової» радянської забудови. Як зазначалося вище, архітектурний об'єкт не внесений в пам'яткоохоронні списки і знаходиться в занедбаному стані – стіни розписані вандалами, надпис частково пошкоджений.

На думку деяких дослідників архітектурний стиль модерн з'явився і почав розвиватися у Черкасах саме завдяки творчості Владислава Городецького (Куликов, 1993). В будь-якому випадку, вклад митця в архітектурний розвиток міста важко переоцінити. З огляду на це, його спадщина має бути більш широко представлена у подальших регіональних дослідженнях з метою її популяризації як однієї з головних туристичних «візитівок» міста Черкаси.

Висновки. Результати здійсненого дослідження дають підстави стверджувати, що архітектурна спадщина Черкас має достатній потенціал використання в якості ресурсу урботуризму. Її унікальність та туристична атрактивність обґрунтовуються як особливостями історичного планування міста, закладеного архітектором Вільямом Гесте, так і збереженими пам'ятками будівництва кін. XIX – поч. XX століття, зокрема тими, що належать авторству зодчого Владислава Городецького. Серед головних проблем використання розглянутої містобудівної спадщини в урботуризмі визначено: високий ступінь фрагментарності збереженої старовинної забудови Черкас, що демонструється розробленою картою ареалу архітектурних пам'яток міста; відсутність належної пам'яткоохоронної роботи, що призводить до руйнування історичних споруд, або втрати їхнього автентичного вигляду; неконтрольована забудова історичного центру міста сучасною архітектурою.

Вирішення вищезазначених проблем разом зі створенням інформаційного простору для адаптації архітектурної спадщини міста до туристських потреб, а також раціональне використання світлодизайну та стріт-арту для підвищення її атрактивності, сприятимуть перетворенню Черкас на центр урботуризму та альтернативну дестинацію, що допоможе розвантажити овертуристичні

міста України.

Список використаних джерел

- Божко, Л. Д. (2020). Овертуризм: актуальність для України. *Сучасні тенденції розвитку індустрії туризму та гостинності у конкурентному середовищі* (с. 4-5). Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова. <https://eprints.kname.edu.ua/56583/>
- Бугера, М. О. (2021). Історична архітектура міста Черкаси як візуальний текст культури. *Сучасне українське мистецтво: концепти, стратегії, візуальні практики* (с. 84 – 86). <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi78/0058196.pdf#page=84>
- Гонтар, В. В., & Лупан, В. О. (2017). Роль світлодизайну у формуванні міського середовища (на прикладі м. Черкаси). *Регіональний дизайн і освіта: потенціал сучасності* (с. 69-74). Видавель Вовчок О. Ю.
- Денисенко, Ю. М., & Денисенко, К. В. (2010). Приклади і тенденції історичного і сучасного розвитку архітектурного середовища Черкас та сучасного розвитку середовища інших міст, корисні або небажані для впровадження в архітектурне середовище Українських міст. *Проблеми теорії та історії архітектури України*, 10, 179-188. http://nbuv.gov.ua/UJRN/prtiau_2010_10_34
- Денисенко, Ю. М., & Денисенко, К. В. (2008). До питання формування архітектурного середовища Черкас. *Проблеми теорії та історії архітектури України*, 8, 104–110.
- Денисенко, Ю. М. (2011). Аналіз основних факторів та періодизація розвитку архітектурного середовища центру міста Черкаси. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*, 716, 95–104.
- Денисенко, Ю. М. (2010). Вдосконалення середовищних рішень сучасного міста. *Проблеми теорії та історії архітектури України*, 10, 108-112.
- Знесення торгових рядів по вул. Урицького.* (1959). Ф. 45 (Оп. 1, Спр. 263, Арк. 48). Державний архів Черкаської області, Черкаси, Україна.
- Куликов, О. (1993). Модерн в Черкасах. *Старожитності*, 13-14, 6-7.
- Малаков, Д. В. (2013). *Архітектор Городецький. Архівні розвідки*. Київ.
- Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія) (1964). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757/print1368035958569336#Text
- Порівняння мереж вулиць українських міст. (2018, 17 липня). <http://bit.ly/2ut6OMO>
- Романенко, Н. Г., Вискварка, Я. М., & Галицька, О. В. (2013). Street-art та його розвиток на вулицях міста Черкаси. *Теорія та практика дизайну*, 4, 53-54. <https://doi.org/10.18372/2415-8151.4.6268>
- Смирнов, І. Г. (2019). Архітектурний туризм в Україні: логістичне забезпечення сталого розвитку в умовах овертуризму. *Інновації, тренди та перспективи індустрії гостинності* (с. 38-42). Львівський торговельно-економічний університет.
- Соса, П. П., Кривенко, С. І., & Страшевич, В. Б. (1997). *Вулиці Черкас: історичний нарис*. Черкаський обласний краєзнавчий музей.
- Список пам'яток. Черкаський район. Черкаська територіальна громада. (2025, 24 січня). <https://wlm.org.ua/lists/>
- Boeing, G. (2019). Urban spatial order: street network orientation, configuration, and entropy. *Applied Network Science*, 4, 67. <https://doi.org/10.1007/s41109-019-0189-1>
- Hakeem, S. M. A., & Khan, M. Y. (2018). Urban tourism: the perspective on tourism impacts in Cambridge, United Kingdom. *Marketing and Management of Innovations*, 3, 268–275. <https://doi.org/10.21272/mmi.2018.3-24>.
- Medlik, S. (2003). *Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality. Third edition*. Butterworth-Heinemann Etd.
- World Tourism Organization (UNWTO), Centre of Expertise Leisure, Tourism and Hospitality, NHTV Breda University of Applied Sciences, & NHL Stenden University of Applied Sciences. (2018). 'Overtourism'? – Understanding and managing urban tourism growth beyond perceptions, Executive summary. *UNWTO*. <https://doi.org/10.18111/9789284420070>.

References

- Boeing, G. (2019). Urban spatial order: street network orientation, configuration, and entropy. *Applied Network Science*, 4, 67. <https://doi.org/10.1007/s41109-019-0189-1>
- Bozhko, L. D. (2020). Overtourism: relevance for Ukraine. *Suchasni tendentsii rozvytku industrii turyzmu ta hostynnosti u konkurentnomu sredovyshchi* (pp. 4-5). O. M. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy. [in Ukrainian] <https://eprints.kname.edu.ua/56583/>
- Buheria, M. O. (2021). Historical architecture of Cherkasy as a visual text of culture. *Suchasne ukrainske mystetstvo: kontsepty, stratehii, vizualni praktyky* (pp. 84 – 86). [in Ukrainian] <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi78/0058196.pdf#page=84>
- Comparison of street networks of Ukrainian cities. (2018, July 17). [in Ukrainian] <http://bit.ly/2ut6OMO>
- Demolition of market arcades on Urytskoho Street.* (1959). Fund 45 (inventory 1, file 263, sheet 48), State archive of Cherkasy region, Cherkasy, Ukraine. [in Ukrainian]
- Denysenko, Y. M. (2010). Improving of environmental solutions for a modern city. *Problemy teorii ta istorii arkhitektury Ukrainy*, 10, 108-112. [in Ukrainian]
- Denysenko, Y. M. (2011). Analysis of the main factors and periodization of the development of the architectural environment of the city center of Cherkasy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika"*, 716, 95–104. [in Ukrainian]
- Denysenko, Y. M., & Denysenko, K. V. (2008). On the issue of forming the architectural environment of Cherkasy. *Problemy teorii ta istorii arkhitektury Ukrainy*, 8, 104–110. [in Ukrainian]
- Denysenko, Y. M., & Denysenko, K. V. (2010). Examples and trends of the historical and modern development of the architectural environment of Cherkasy and the modern development of the environment of other cities, useful or undesirable for implementation in the architectural environment of Ukrainian cities. *Problemy teorii ta istorii arkhitektury Ukrainy*, 10, 179-188. [in Ukrainian] http://nbuv.gov.ua/UJRN/prtiau_2010_10_34
- Hakeem, S. M. A., & Khan, M. Y. (2018). Urban tourism: the perspective on tourism impacts in Cambridge, United Kingdom. *Marketing and Management of Innovations*, 3, 268–275. <https://doi.org/10.21272/mmi.2018.3-24>.
- Hontar, V. V., & Lupan, V. O. (2017). The role of lighting design in shaping the urban environment (on the example of Cherkasy city). *Rehionalnyi dizain i osvita: potentsial suchasnosti* (pp. 69-74). Publisher Vovchok O. Y. [in Ukrainian]
- International Charter for the Protection and Restoration of Immovable Monuments and Sites (Venice Charter) (1964). [in Ukrainian] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757/print1368035958569336#Text
- Kulykov, O. (1993). Modern in Cherkasy. *Starozhytnosti*, 13-14, 6-7. [in Ukrainian]
- List of monuments. Cherkasy district. Cherkasy territorial community. (2025, January 24). [in Ukrainian] <https://wlm.org.ua/lists/>
- Malakov, D. V. (2013). *Architect Gorodetsky. Archive searches*. Kyi. [in Ukrainian]
- Medlik, S. (2003). *Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality. Third edition*. Butterworth-Heinemann Etd.
- Romanenko, N. G., Vyskvarka, Y. M., & Galickaya, E. V. (2013). Street art and its development on the streets of Cherkasy. *Teoriia ta praktyka dizainu*, 4, 53-54. [in Ukrainian] <https://doi.org/10.18372/2415-8151.4.6268>
- Smymov, I. G. (2019). Architectural tourism in Ukraine: logistical support for sustainable development in the context of overtourism. *Innovatsii, trendy ta perspektyvy industrii hostynnosti* (pp. 38-42). Lviv University of Trade and Economics. [in Ukrainian]
- Sosa, P. P., Kryvenko, S. I., & Strashkevych, V. B. (1997). *Streets of Cherkasy: a historical sketch*. Cherkasy. Cherkasy Regional local history museum. [in Ukrainian]
- World Tourism Organization (UNWTO), Centre of Expertise Leisure, Tourism & Hospitality, NHTV Breda University of Applied Sciences, &

NHL Stenden University of Applied Sciences. (2018). 'Overtourism'? – Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions, Executive Summary. *UNWTO*. <https://doi.org/10.18111/9789284420070>.

Отримано редакцією журналу / Received: 27.03.25

Прорецензовано / Revised: 18.04.25

Схвалено до друку / Accepted: 20.04.25